

E-boeken uitlenen in de bibliotheek

Bestaat er een e-leenrecht?

Johan Delauré, Bibnet

Op *Informatie aan Zee 2011* bleken veel bibliotheekmedewerkers vragen te hebben over de omvang van het openbaar uitleenrecht en de mogelijke grenzen hierop als het om digitale boeken gaat. In dit artikel doen we een poging om meer helderheid te verschaffen, maar we gaan met een ook een stap verder door het een en ander in de bredere context van de digitalisering van het boekenaanbod te plaatsen.

Mag een openbare bibliotheek e-boeken uitlenen, zoals ze al van oudsher papieren boeken mag uitlenen? Is er voor de rechthebbenden een verschil tussen een fysiek boek dat op een rek wordt gezet, waar een lezer het kan meenemen om het na een tijd terug te brengen, en een digitaal boek dat op een website wordt aangeboden en dat tijdens een welbepaalde tijd kan toegewezen worden aan een geïnteresseerde lezer? Om de problematiek in te leiden, is het nodig de wettelijke basis van het openbaar leenrecht in herinnering te brengen. En van daaruit willen we ook meer zicht geven op het antwoord dat Bibnet met het Vlaams e-boekplatform (VEP) formuleert.

AUTEURSRECHT OF AUTEURSRECHTEN?

Het auteursrecht beschermt de auteur van een originele creatie. Het recht wordt in onze westerse wereld bijna als een natuur(lijk)recht aanzien. Het ontstaat samen met de creatie van een werk en blijft er mee verstrengd tot 70 jaar na de dood van de auteur. De bescherming van het auteursrecht beoogt “de instandhouding en ontwikkeling van de creativiteit in het belang van de

auteurs, kunstenaars, cultuur en het algemeen publiek belang” (Auteursrechtlijn 2001/29/EG: rechtsoverweging 9). Het juridisch kader is vastgelegd in een aantal Europese richtlijnen zodat een harmonisatie ervan doorheen de EU-landen kan worden bewerkstelligd.

Zoals bij heel wat juridische aangelegenheden is de Belgische Auteurswet uit 1994 het voorbije decennium diverse keren aangepast naar aanleiding van de omzetting van Europese richtlijnen. De betreffende teksten zijn onverwacht goed leesbaar, zelfs voor de leek. We maken er dan ook graag gebruik van om waar mogelijk verwoordingen uit de wetten en richtlijnen te hergebruiken. Hier en daar wijken we af in de verwoording en dat geven we dan ook weer aan.

Het auteursrecht is eigenlijk een verzamelnaam voor een reeks van meer specifieke (auteurs-)rechten, die we kunnen opdelen in twee grote groepen. Enerzijds zijn er de louter principiële rechten. Op basis hiervan heeft de auteur recht op naamsvermelding, beslist hij wanneer zijn werk klaar is om aan het publiek bekend te maken, kan

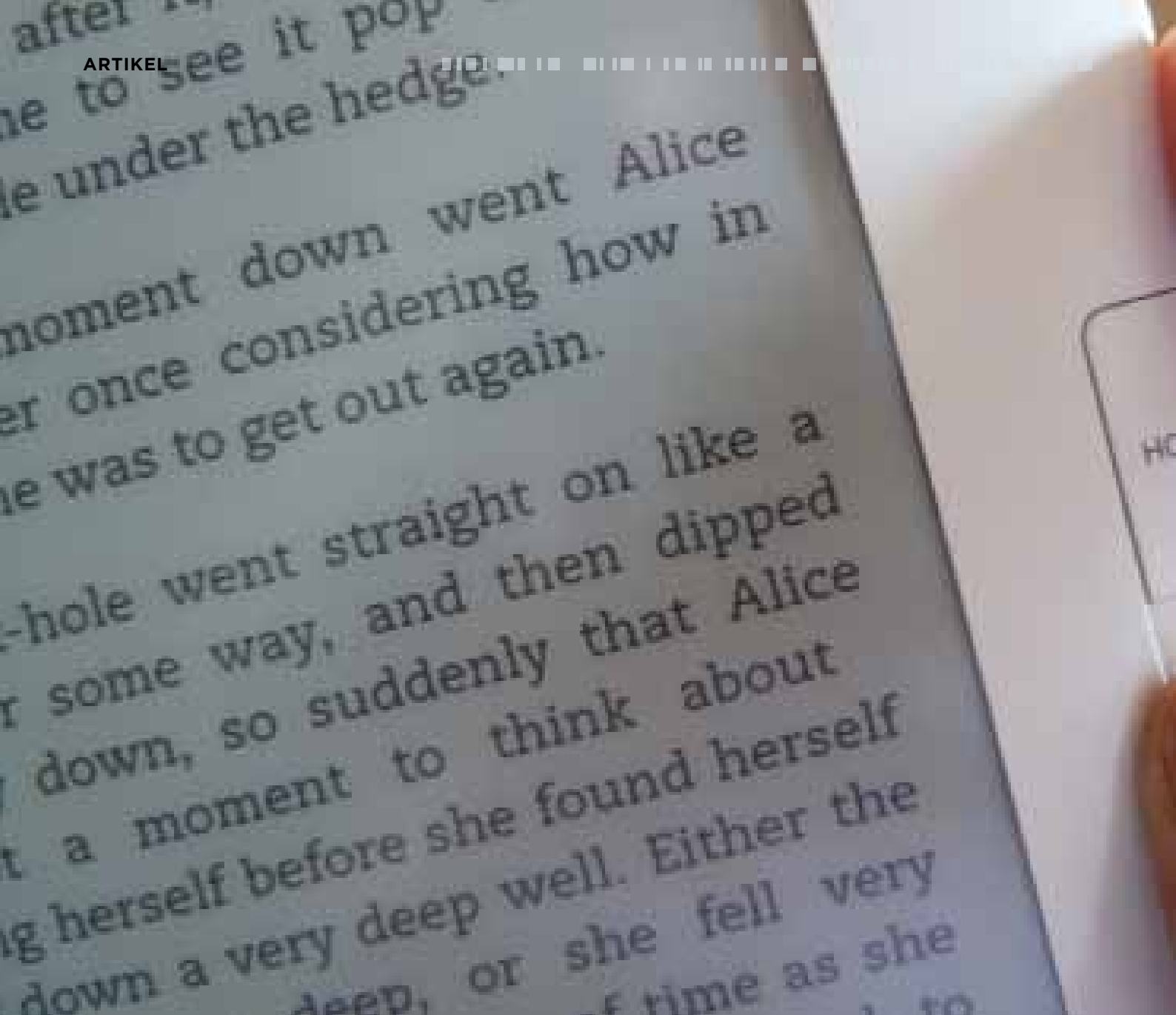
hij zich verzetten tegen wijzigingen die zijn eer of reputatie kunnen aantasten en dergelijke meer. Dit zijn de morele rechten. Anderzijds zijn er de rechten op basis waarvan de auteur inkomsten kan verwerven uit zijn creaties. Zo beslist de auteur of een werk mag gereproduceerd worden, verkocht worden, aan het publiek meegedeeld mag worden en dergelijke meer. De wet noemt dit de vermogensrechten of exploitatierechten. Deze vermogensrechten sluiten uit dat anderen zonder de toestemming van de auteur de producten van zijn creativiteit kunnen exploiteren.

REPRODUCTIERECHT, DISTRIBUTIERECHT EN UITLEENRECHT

Een eerste dimensie van de vermogensrechten is het recht om kopieën van een werk te maken, zoals een fotokopie of een scan: het zogenaamde reproductierecht. “Alleen de auteur van een werk van letterkunde of kunst heeft het recht om het op welke wijze of in welke vorm ook te reproduceren of te laten reproduceren” (Auteurswet 30 juni 1994, art 1§1). Onder dit reproductierecht — en in hetzelfde aller-eerste artikel opgenomen — valt volgens de Auteurswet ook “het exclusieve recht om

toestemming te geven tot het verhuren of het uitlenen van het werk”.

Bij wijze van spreken: Een exemplaar van een boek dat je rechtmatig hebt verworven van de auteur, mag je eigenlijk niet uitlenen zonder toestemming van die auteur. Of nog anders: Het werk van de auteur heeft jou bereikt omdat je het van hem hebt gekocht, al dan niet via een distributiekanaal, maar als je het uitleent, doe je iets waarover de auteur geen controle heeft. In se en zonder verdere bepalingen zou een bibliotheek dus niet zonder akkoord van

elke betrokken auteur boeken mogen uitlenen.

Een tweede dimensie van de vermogensrechten is het distributierecht: het recht om exemplaren van een kopie te verspreiden. Dat recht geeft de auteur het exclusieve recht om de distributie van het origineel van zijn werk of van kopieën ervan aan het publiek door verkoop of op eender welke andere wijze toe te staan. Het uitleenrecht wordt ook vaak gezien als een uitzonderingsbepaling binnen dit distributierecht.

De Auteurswet stipuleert echter ook een aantal uitzonderingen op het exclusieve recht

van de auteur: Het universeel recht van de auteur wordt dus ingeperkt. Onder die uitzonderingen valt bijv. dat eender wie passages uit een boek mag citeren, mits de auteur vermeld wordt, ten behoeve van onderwijs (Auteurswet, art. 21§1), zonder dat de auteur daarvoor toestemming moet geven of een vergoeding kan vragen.

Het openbaar leenrecht is ook een dergelijke uitzondering. De wet bepaalt onomwonden: "De auteur kan de uitlening van werken van letterkunde, partituren van muziekwerken, geluidswerken en audiovisuele werken niet verbieden wanneer die uitlening geschiedt

met een educatief of cultureel doel door instellingen die daartoe door de overheid officieel zijn erkend of opgericht" (Auteurswet, Art 23§1). En: "De uitlening van geluidswerken en audiovisuele werken kan pas plaatsvinden zes maanden na de eerste verspreiding van het werk onder het publiek" (Art 23§2). Met een KB van 2004 werd die termijn overigens later verkort tot twee maanden.

Tegenover dat leenrecht staat wel een recht op vergoeding. Dat is een compensatie omdat de auteur het lenen niet kan of mag verbieden. De vergoeding wordt echter niet bepaald door de auteur maar

door de overheid: "Met inachtneming van hun doelstellingen voor bevordering van culturele activiteiten, kunnen de lidstaten de hoogte van deze vergoeding vrij vaststellen" (Verhuur- en Uitleenrichtlijn 2006/115/EG, Art. 6).

Het is op basis van deze rechtsgrond dat bibliotheken auteursrechtelijk beschermde werken vrij kunnen uitlenen. Ter compensatie krijgen de auteurs en andere rechthebbenden een leenvergoeding.

Tot nu toe ging het om het uitlenen van fysieke, analoge exemplaren van een werk. De Europese richtlijn bepaalde immers: "De bescherming

mededeling van hun werken aan het publiek toe te staan of te verbieden. De publieke mededeling mogen we begrijpen als “door welke vorm van ter beschikbaarstelling ook, ‘per draad of draadloos’, op zodanige wijze dat deze voor leden van het publiek, op een door hen individueel gekozen plaats en tijd, toegankelijk zijn” (Auteursrechtlijn 2001/29/EG – art.3,§1).

Auteurs kunnen dus argumenteren dat voor deze beschikbaarstelling van hun werken hun voorafgaande toestemming vereist is. In ieder geval is het dus wenselijk hierover afspraken te maken met de rechthebbenden. De Auteursrechtlijn 2001/29/EG stimuleert dat overigens: “Het is derhalve wenselijk specifieke contracten en licenties te bevorderen die op een evenwichtige wijze deze instellingen [voor het publiek toegankelijke bibliotheken en soortgelijke instellingen, als ook archieven] begunstigen, evenals de doelstellingen die zij met deze verspreiding nastreven”.

E-BOEKEN OP DE E-READER

E-boeken online ter beschikking stellen is één ding. Iets anders is e-boeken op een fysieke e-reader ter beschikking stellen. In dat geval gaat het niet langer om een online uitlevering maar om een fysieke uitleening. Over de rechtmatigheid van deze uitleening van e-boeken op basis van het openbaar leenrecht verschillen de meningen nochtans. Volgens de een strekt de uitzondering van openbare uitleening niet tot de ‘openbare uitleening in een digitale, niet-tastbare vorm’ die hier ook van toepassing zou blijven, namelijk op het e-boek als zodanig. Volgens de ander moet dat zeker wel kunnen, omdat het hier gaat om een werk in een gematerialiseerde vorm (net zoals een roman op papier of een film op een dvd). Het betreft hier geen publieke beschikbaarstelling.

Er is wel een tijdelijke reproductiehandeling aan vooraf gegaan — het kopiëren van het e-boek op een e-reader — maar die heeft enkel als doel een rechtmatig gebruik mogelijk te maken (wat moet je anders met een e-boek doen als je het niet op een e-reader mag zetten?). Dat wordt doorgaans ook toegestaan in de algemene verkoopvoorwaarden van e-boekverkopers. Men moet er daarbij wel van uitgaan dat niet meer e-boeken via e-readers worden uitgeleend dan dat de licentievoorwaarden van de aangekochte e-boeken toelaten. Een e-boek

“HET ONLINE AANBIEDEN VAN AUTEURSRECHTELIJK BESCHERMDE WERKEN IN DIGITALE VORM IS VAN EEN GEHEEL ANDERE ORDE.”

dat je koopt is dus eigenlijk één exemplaar en je mag het, zoals bij een fysiek boek niet anders kan, maar eenmaal tegelijkertijd uitlenen. Er is op dit moment geen uitsluitel of het uitlenen van e-boeken op e-readers onder het openbaar leenrecht valt of niet. Wanneer rechthebbenden het één-op-één uitlenen van e-boeken op een e-reader in de openbare bibliotheken zouden aanvechten kan de legitimiteit van die praktijk ten gronde bepleit worden.

Vanuit praktisch oogpunt zijn we echter niet meteen pleitbezorger om e-boeken via e-readers aan te bieden als het nieuwe e-uitlenen. Het is immers evident dat het aantal technische problemen dat het uitlenen van e-readers met zich meebrengt niet te onderschatten is. Verder gaat de legitimiteit van de reproductie ervan uit dat er een één-op-één uitleening is. Een gekocht e-boek mag maar één keer tegelijkertijd uitgeleend worden. Gezien de meerwaarde van het digitale medium is

dat te gek om los te lopen. Ten slotte zien we wegens praktische problemen (controle van de hardware, nazicht welke boeken op welke e-reader staan, enz...) dat model ook niet op grote schaal toegepast worden. Als een bibliotheek dit al opneemt, is het eerder om gebruikers te laten kennismaken met de mogelijkheden van e-reading en zal de schaal steeds te verwaarlozen zijn in vergelijking met de totale omvang van wat voor uitleening ter beschikking gesteld wordt. We willen daarom kunnen doorsteken naar een model voor online e-boekenaanbod dat uitgaat

Foto: Birgit Reynders.

van het auteursrecht uit hoofde van deze richtlijn omvat het uitsluitende recht zeggenschap over de distributie van het werk uit te oefenen, wanneer dit in een tastbare zaak is belichaamd” (Auteursrechtlijn 2001/29/EG: rechtsoverweging 28).

Het online aanbieden van auteursrechtelijk beschermde werken in digitale vorm is van een geheel andere orde. We moeten het online zetten begrijpen als ‘publiceren op internet’. Dit brengt ons bij de derde dimensie van het vermogensrecht, namelijk het recht op publieke mededeling. De auteurs beschikken over het — opnieuw exclusief — recht de

HET VLAAMS E-BOEK PLATFORM

Het initiatief voor een Vlaams e-boek platform (VEP) is niet alleen ingegeven als een antwoord op de afwezigheid van een wettelijk kader om e-boeken uit te lenen. Met het VEP willen we mee invulling geven aan de taak van de openbare bibliotheek in een veranderende maatschappelijk context waar de leescultuur wijzigt. De belangrijkste spelers op het vlak van e-boeken en e-readers zijn vandaag grote internationale bedrijven, die niet altijd de nodige aandacht besteden aan lokale culturen. Willen we de Vlaamse cultuurproducten hun plaats geven in het toekomstige aanbod van e-boeken, moeten we de verschillende voorwaarden scheppen om de Vlaamse boekcultuur en de waardeketen van het boekwezen deel te laten worden van de groeiende e-cultuur en e-economie.

Het werken met de digitale versie van boeken biedt bovendien zeker voordelen met betrekking tot het automatisch genereren en verwerken van metadata, collectiemetadata en crossmediale indexering, welke allen ook weer kunnen bijdragen aan de multimediale leeservaring.

Het VEP wil de inhoud van Vlaamse boeken, zowel fictie als non-fictie, toegankelijk maken voor digitaal lezen en nieuwe digitale media. Het VEP is te zien als het gemeenschappelijke platform van de commerciële en de publieke partijen in het boekenvak. Het platform moet die partijen in staat stellen hun klanten digitale boeken te laten ontdekken, doorzoeken, doorbladeren, kopen of lenen en bewaren. Het is een oplossing voor de distributie van Vlaamse uitgaven, en de registratie van het erfgoed van morgen. Essentieel daarin is het samenwerkingsakkoord tussen rechthebbenden en de overheid (in casu Boek.be en Bibnet) in functie van de nieuwe meerwaarde diensten door en voor de verschillende actoren in het boekenvak: uitgever, handelaars, bibliotheken, content aggregatoren en lezers.

Doelstellingen van het VEP:

1. Vlaamse digitale boekcultuur faciliteren
2. Digitaal depot faciliteren
3. Zoek-en grasduinfunctie generiek aanbieden
4. Verrijkte boeken faciliteren
5. Inbedden in internationale context

Foto: The Kindle Reader (A Young Girl Seated), after Renoir. Mike Licht, NotionsCapital.com/NotionsCapital.com.

van meervoudige uitleningen tegelijkertijd in een gepast en betaalbaar vergoedingsmodel, maar integraal met respect voor de rechten en verdiensten van de auteurs en uitgevers.

PUBLIEKE MEDEDELING BINNEN DE BIBLIOTHEEK

Bibliotheken kunnen dus niet zondere meer op grote schaal online uitleendienst gaan ontwikkelen, tenzij ze aangepaste licentieovereenkomsten met alle betrokken rechthebbenden afsluiten. In de mate dat er geen licentieovereenkomsten met 'alle' relevante of gewenste rechthebbenden zouden mogelijk zijn, wordt de taak van de openbare bibliotheek op zich bedreigd. Elke gemeentelijke openbare bibliotheek moet immers "een onafhankelijk en pluriform informatieaanbod ter beschikking stellen, breed en zorgvuldig samengesteld, aangepast aan de behoeften van het doelpubliek en in een niet-commerciële omgeving" (Decreet lokaal cultuurbeleid, Art 10§1).

De wet voorziet echter nog een paar interessante uitzonderingen, al komen die wel met een trits restrictieve voorwaarden. Voor het gemak nummeren we die voorwaarden ook even. De uitzonderingen

gelden voor (a1) bibliotheken en archieven, zijnde instellingen die geen direct of indirect economisch of commercieel voordeel nastreven, (a2) indien ze geen afbreuk doen aan de normale exploitatie van het werk en (a3) zolang er geen onredelijke schade wordt berokkend aan de wettelijke belangen van de auteur en (a4) met auteursvermelding. De twee relevante uitzonderingen betreffen dan:

- De reproductie van een beperkt aantal kopieën — gerechtvaardigd in functie van bewaring (Auteurswet, art 22,§8);
- De publieke mededeling in functie van (p1) onderwijs, onderzoek of privéstudie, (p2) binnen de muren van de instelling van (p3) het werk dat tot de collectie behoort op zo een wijze (p4) dat geen kopie of thuisgebruik mogelijk is (Auteurswet, art 22,§9)

Alle voorwaarden in acht genomen mogen we in de bibliotheek dus digitaliseren in functie van bewaring en mogen we de gebruikers toegang verlenen tot die digitale versie ("voor privéstudie"), als ze er maar niet buiten de bibliotheek mee kunnen komen. Dat laatste is mijn vertaling van de wettelijke bepaling "via speciale terminals in de gebouwen van die instellingen". Deze verwoording roept immers nogal wat oubollige beelden met vergeelde computerterminals op (die overigens daarom nog niet losgekoppeld zijn van een transmissienetwerk met de buitenwereld), en kan dus evengoed ook softwarematig, bijv. door terminalvirtualisatie, gerealiseerd worden in een venster dat kopiëren belet.

NAAR EEN SECTORAAL AKKOORD

Ter versterking van het potentieel van deze twee uitzonderingen kregen we informele signalen vanuit de hoek van de rechthebbenden dat raadpleging van e-boeken binnen de muren van de bibliotheek

commercieel niet eens als bijzonder bedreigend wordt ervaren, zelfs niet als het zou gaan om zeer recente werken of om werken die geen deel uitmaken van de fysieke bibliotheekcollectie. De verplaatsing naar het bibliotheekgebouw vormt volgens hen immers een voldoende hoge fysieke drempel opdat het commercieel aanbod daarnaast nog ruim aantrekkingskracht zal behouden.

Dat bracht ons bij de verkenning van de licentiemodellen voor e-boeken in openbare bibliotheken tot het maken van het onderscheid tussen enerzijds een tarifiering per titel (zoals vandaag voor het fysieke aanbod in de bibliotheek) en een tarifiering per soort gebruik. Zo hebben we minstens twee vormen van gebruik: enerzijds de raadpleging binnen de muren van de bibliotheek (intra muros) en anderzijds het tijdelijk thuisgebruik als lid van een bibliotheek (extra muros). Het eerste is afgeschermd en niet zo bedreigend voor de exploitatiemogelijkheden van de rechthebbenden. Het verzekert meteen ook dat de doelstelling van het bibliotheekinstituut om democratisch toegang tot informatie en cultuur te geven op het vlak van digitale boeken miniaal wordt ingevuld. Het tweede — thuisgebruik — is heel wat meer bedreigend en zal dus maar mogelijk zijn tegen bepaalde voorwaarden en een hogere compensatie. Een eventueel derde dimensie, het vrij gebruik op internet, delen de bibliotheken dan weer met het commerciële vak. Het gaat dan om de beschikbaarheid van fragmenten, besprekingen, cover, enz. Zowel profital als non-profitspelers kunnen die op hun eigen wijze in eigen gebruikersdiensten samenbrengen.

De lezer voelt het allicht al aan: Een akkoord over gebruik van e-boeken in de beslotenheid van een bibliotheek en over het gebruik van fragmenten

op de websites van bibliotheken zal wel mogelijk zijn. Beiden bieden reeds een ruim perspectief om de rol van de bibliotheek waar te maken op digitaal vlak en helpen bovendien de functie van het bibliotheekgebouw te valoriseren. Het derde spoor, het thuisgebruik, is een heel ander verhaal. Het is geen evidentie om voor de “tijdelijke uitlening van een digitale kopie” “vanuit een openbare bibliotheek” tot een akkoord te komen. De rechthebbenden beraden zich krampachtig over de prijs die het verlies aan commerciële exploitatie inkomsten kan, moet en zal compenseren. Bovendien zoeken ze nerveus naar meerinkomsten om de recessie in de fysieke boekenverkoop te compenseren en piraterij te beperken. De vertegenwoordigers van de openbare bibliotheeksector daarentegen weigeren de waarde van hun dienstverlening te laten herleiden in termen van veronderstelde gemiste verkoop die moet gecompenseerd worden. Bovendien staan hun collectiebudgetten onder toenemende druk. Ze vragen zich ook af waar ze hun middelen eerst op moeten zetten: op de aankoop van de dure inhoud (e-boeken) of op het ontsluiten en toegankelijk maken ervan. Het laatste is onder andere ook ingegeven door de suggestie dat de gebruikers uiteindelijk toch toegang tot e-boeken zullen hebben, legaal dan wel

illegaal. Het beperken van de meerwaarde van een illegaal circuit zou dan weer een stimulant kunnen zijn voor de rechthebbenden om de bibliotheek ter wille te zijn met een formule om legaal tijdelijke toegang aan de lezers aan te bieden.

Gegeven de huidige wetgeving kan de bibliotheeksector op geen wijze afdwingen dat tegen een billijke vergoeding e-boeken online ter beschikking worden gesteld aan de burgers. In afwachting van een Europese richtlijn die de democratische en tijdelijke toegang tot e-boeken via de openbare bibliotheek wettelijk veilig stelt, hopen we dat de vertegenwoordigers van de rechthebbenden en van de bibliotheeksector tot een sectoraal akkoord kunnen komen. Om dit akkoord te faciliteren en de opties aan de onderhandelingstafel te verbreden heeft Bibnet samen met Boek.be, de federatie van uitgeverij en boekverkopers, het concept van het e-boekplatform naar voren geschoven. Met het VEP willen we het aanbod van nieuwe diensten rond digitale boeken aantrekkelijker maken en versterken en maken dat de hele profit- en non-profitsector kostendelend kan rijden over een gemeenschappelijke infrastructuur om e-boeken te bewaren, te beschrijven, te exploiteren... en te lezen. ■■

“EEN GEKOCHT E-BOEK MAG MAAR ÉÉN KEER TEGELIJKERTIJD UITGELEEND WORDEN. GEZIEN DE MEERWAARDE VAN HET DIGITALE MEDIUM IS DAT TE GEK OM LOS TE LOPEN.”